

УДК 93/99

ISSN 0583-4961

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

ГЛАСНИК

ГЛАСНИК год. 63 бр. 1-2 стр. 1-224 Скопје 2019

ГЛАСНИК год. 63 бр. 1-2 стр. 1-224 Скопје 2019
ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА – СКОПЈЕ

Главен и одговорен уредник: проф. Д-р Драги Ѓоргиев, директор на ИНИ
Главен редактор на изданието: проф. д-р Владимир Јанев
Редакција: проф. д-р Македонка Митрова, проф. д-р Катерина Мирчевска
проф. д-р Драган Зајковски, проф. д-р Силвана Сидоровска - Чуповска
проф. д-р Ленина Жила, проф. д-р Лариса Вакнина (Украина),
проф. д-р Хуснија Камберовиќ (Босна и Херцеговина),
проф. д-р Марија Проскурнина (Русија),
проф. д-р Ирена Ставови-Кафка (Полска), проф. д-р Филип Шашко (САД)
Секретар: проф. д-р Лидија Ѓурковска
Лектор: Лилјана Гушевска
Ракописите се примаат во печатена и во електронска форма на адреса:
Институт за национална историја (За редакцијата на „Гласник“)
ул. Григор Прличев бр. 3, п.ф. 591, 1000 Скопје, Република Македонија;
contact@ini.ukim.mk
Излегува двапати годишно
Компјутерска подготовка: Европа 92 - Кочани
Печат: Европа 92 - Кочани
Тираж: 250 примероци

BULLETIN 63-th year No. 1-2 pp. 1-224 Skopje 2019
INSTITUTE OF NATIONAL HISTORY – SKOPJE

Editor-in-Chief: Prof. Dragi Ćorgiev Ph.D., Director of the INH
Editor-in-Chief for this edition: Prof. Vladimir Janev, PhD
Editorial Board: Prof. Makedonka Mitrova Ph.D., Prof. Katerina Mircevska Ph.D.
Prof. Dragan Zajkovski PhD, prof. Silvana Sidorovska - Cupovska PhD.
Prof. Lenina Zila PhD, Prof. Larisa Vaknina (Ukraine) Ph.D.,
Prof. Husnija Kamberović Ph.D. (Bosnia and Herzegovina),
Prof. Marija Proskurnina Ph.D. (Russia),
Prof. Irena Stawowy-Kawka Ph.D. (Poland), Prof. Filip Šaško Ph.D. (USA)
Secretary: Prof. Lidija Gjurkovska Ph.D.
Proofreading: Liljana Gusevska
Manuscripts in printed and electronic form to be sent to: Institute of National History
(Editorial Board of „Glasnik“), Str. Grigor Prličev 3, P.O.Box 591, 1000 Skopje,
Republic of Macedonia; contact@ini.ukim.mk
Printed twice a year
Typesetting and layout: Европа 92 – Коџани
Printing: Европа 92 – Коџани
Printed copies: 250

УДК 93/99

ISSN 0583-4961

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

ГЛАСНИК

СОДРЖИНА – TABLE OF CONTENTS

СТАТИИ - ARTICLES

<i>Стефан Пановски, Војислав Саракински: За совладетелството на Деметриј II</i>	7
<i>Stefan Panovski, Vojislav Sarakinski: On the Co-regency of Demetrius II</i>	7
<i>Елвира Речица: Улпијана – центар за економија и рударство</i>	21
<i>Elvira Rečica: Ulpiana-Center of Economy and Mining</i>	21
<i>Stojko Stojkov: Some Observations on the Appearance and Use of the Term Sclavinia in the Middle Ages</i>	33
<i>Стојко Стојков: Некои забелешки за појавата и за употребата на поимот Склавинија во средниот век</i>	33
<i>Драган Ѓалевски: Структурата и воениот капацитет на Самоиловата армија</i>	59
<i>Dragan Gjalevski: Structure and Military Capacity of Samuel's Army</i>	59
<i>Јасмина Шаранац Стаменковиќ, Ирена Љубомировиќ: Енкомиионите од Михаил Псел посветени на августата Евдокија Макремволитиса</i>	75
<i>Jasmina Šaranac Stamenković, Irena Ljubomirović: The Encomiums by Psellos Dedicated to the Augusta Eudokia Makrembolitissa</i>	75
<i>Виктор Недески: Архиепископот Генadiј Охридски: Нови моменти од неговата биографија</i>	91
<i>Viktor Nedeski: Archbishop Gennady of Ohrid: New Moments From his Biography</i>	91
<i>Владимир Јанев: Еврејската економска активност во македонските градови во XIX век како форма на трансфер на знаење</i>	103
<i>Vladimir Janev: Jewish Economic Activity in Macedonian Cities in the 19th Century as a Form of a Knowledge Transfer</i>	103
<i>Силвана Сидоровска – Чуповска: Српската дипломатија и случајот со црквата „Св. Никола“ во Куманово од 1898 година</i>	113
<i>Silvana Sidorovska – Čupovska: Serbian Diplomacy and Case with St.Nikola Church in Kumanovo in 1898</i>	113

<i>Исамедин Азизи: Делегацијата на Кралството СХС на Париската мировна конференција и албанското прашање</i>	127
<i>Isamedin Azizi: SKS Kingdom Delegation at the Conference of Paris and the Albanian Issue</i>	127
<i>Александар Манојловски: Битолските Евреи низ фотообјективот на браќата Јанаки и Милтон Манаки</i>	141
<i>Aleksandar Manojlovski: Bitola Jews Through the Photo Lens of the Brothers Manaki</i>	141
<i>Салим Кадри Керим: По повод 66-годишнината од масовното иселување на турското население од НР Македонија во Република Турција.....</i>	163
<i>Salim Kadri Kerim: On the Occasion of the 66th Anniversary of the Mass Emigration of the Turkish Population From PR Macedonia to the Republic of Turkey.....</i>	163

МАТЕРИЈАЛИ - PAPERS

<i>Александар Трајановски: Милостива грамота од Ватопедскиот манастир до руските цареви Јоан и Пјотр Алексеевич Романови од 1682 година</i>	175
<i>Aleksandar Trajanovski: Merciful Decree from the Vatopedi Monastery to the Russian kings Ivan V and Peter I Alekseyevich Romanov From 1682</i>	175
<i>Јетон Доко: Два италијански документи за иселувањето на Албанците од Македонија од 1932 и од 1935 година.....</i>	187
<i>Jeton Doko: Two Italian Documents for the Eviction of Albanians From Macedonia From 1932 and 1935</i>	187

ПРИКАЗИ – РЕЦЕНЗИИ – СООПШТЕНИЈА REVIEWS – SURVEYS – ANNOUNCEMENTS

<i>Марија Пандевска: Македонка Митрова, Дискурсот на српската интелектуална елита за османлиска Македонија, Институт за национална историја, Скопје 2017</i>	193
<i>Maria Pandevska: Makedonka Mitrova, Ottoman Macedonia in the Discourse of the Serbian Intellectual Elite, Institute of National History, Skopje 2017</i>	193
<i>Фатима Салифоска: Македонија на годишната генерална дебата на Генералното собрание на Обединетите нации (1993 – 2018), Институт за јавни политики, Скопје 2018</i>	195
<i>Fatima Salifoska: Macedonia at the Annual General Debate of the United Nations General Assembly (1993-2018), Institute for Public Policy, Skopje 2018.....</i>	195

- Драган Зајковски: Ангел Николов, Меѓу Рим и Константинопол. Од антикатоличката литература во Бугарија и во словенскиот православен свет (XI – XVIIIв.), Фондација – Бугарско историско наследство, Софија 2016 197*
- Драган Зајковски: Ангел Николов, Между Рими Константинопол. Из антикатолическата литература в Бугарија и славјанскиот православен свят (XI–XVII в.), Фондација – Бугарско историческо наследство, Софија 2016 197*
- Драги Ѓорѓиев: Романски дипломатски документи за Македонија (1880-1900), том I, превод и редакција Благој Зашов, Државен архив на Република Македонија, Скопје 2018..... 200*
- Dragi Gjorgiev: Romanian Diplomatic Documents for Macedonia (1880-1900), Volume I, Translation and Editing Blagoj Zashov, State Archive of the Republic of Macedonia, Skopje 2018. 200*
- Невен Радически: Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева, Македонскиот феникс: Документи за обновата и изградбата на Скопје по земјотресот од 1963 година, Институт за Национална Историја, Скопје 2018..... 204*
- Neven Radiceski: Katerina Mircevska, Ljubica Janceva, The Macedonian Phoenix: Documents for Reconstruction and Construction of Skopje after the 1963 Earthquake..... 204*
- Александар Трајановски: Ѓорѓија Сајкоски, Кичево и Кичевско 1893 – 1904, Сојуз на историчарите на Република Македонија, Скопје 2017..... 206*
- Aleksandar Trajanovski: Gjorgjija Sajkoski, Kicevo and Kicevsko 1893 –1904, Association of the Historians of the Republic of Macedonia, Skopje 2017.....206*
- Катерина Младеновска: Вера Битракова Грозданова, Лихнид и Десаретија, Македонска академија на науките и уметностите / Книгоиздателство „Матица македонска“, Скопје 2017.....211*
- Katerina Mladenovska: Vera Bitrakova Grozdanova, Lychnidos et Dassaretie, Académie Macédonienne des sciences et des arts / Linraire “Matica makedonska”, Skopje 2017211*
- Antonio Nedelkovski: Ian Worthington, Ptolemy I: King and Pharaoh of Egypt, Printed by Sheridan Books, Inc., United States of America, New York: Oxford University Press, 2016 213*
- Антонио Неделковски: Јан Вортингтон, Птолемај I: Крал и фараон на Египет, објавено од „Шеридан букс“, Соединети Американски Држави, Њујорк: Оксфорд јуниверзити прес, 2016..... 213*

<i>Драган Ѓалевски: Драган Зајковски: Христијанството во Македонија: седум слова за почетоците и етаблирањето, Институт за национална историја, Скопје, 2018.</i>	216
<i>Dragan Gjalevski: Dragan Zajkovski: Christianity in Macedonia: Seven Letters for Beginnings and for the Establishment, Institut for National History, Skopje, 2018.</i>	216
<i>Неџад Мехмедовиќ: Меѓународна тркалезна маса Кодове на времето-историческа памет по повод 75-годишнината од раѓањето на доц. Катерина Венедикова (Софија, 26 април 2018 година)</i>	219
<i>Nezat Mehmedovik: International Round Table Codes of the Time-the Historic Memory of the Letters on the Occasion of the 75 Anniversary of the Birth of Doc.Katerina Venedikova (Sofia, 26 april 2018)</i>	219

INMEMORIAM

<i>Драги Ѓоргиев: Блаже Ристовски (1931 – 2018)</i>	221
<i>Dragi Gjorgiev: Blaze Ristovski (1931 –2018)</i>	221

СТАТИИ

УДК: 271.2:929 Генадиј Охридски

АРХИЕПИСКОПОТ ГЕНАДИЈ ОХРИДСКИ: НОВИ МОМЕНТИ
ОД НЕГОВАТА БИОГРАФИЈА*Виктор Недески*асистент на Православниот богословски факултет
„Св Климент Охридски“ во Скопје

Abstract

Gennadius was Archbishop of Ohrid at the beginning of the reign of Andronikos II Palaiologos (1282-1328) and stayed for a short time on the throne of the Archbishopric of Ohrid. Living in the period after Lyon's Synod (1274), Gennadius dealt with the basic theological issue of his time, which was the difference between Eastern and Western Christianity. He was twice a candidate for Patriarch of Constantinople. This paper aims to reconstruct the biography of Gennadius, and also to emphasize the significance of Gennadius' personality and his influence in the church circles of his time.

Keywords: Gennadius of Ohrid, Ohrid Archbishopric, Andronikos II Palaiologos

Генадиј Охридски е истакнат византиски клирик, чија активна дејност се совпаѓа со првата деценија од владеењето на императорот Андроник II Палеолог (1282 – 1328)¹. Со доаѓањето на Андроник II на престолот на Византиската Империја, византиската политика кон Римокатоличката црква целосно се променила. Андроник ги напуштил амбициозните обиди на својот татко Михаил VIII и враќајќи се на страната на православието, ја укинал Лионската унија веднаш по почетокот на своето самостојно владеење во 1282 г. Ваквата политика во Империјата довела до многу промени на црковен план. Латинофилскиот константинополски патријарх Јован XI Век² бил принуден да даде оставка, а на

¹ Библиографија за Андроник II Палеолог види во: „Παλαιολόγος, Ἀνδρόνικος Β΄. Δούκας Ἀγγέλος Κομνηνός“ *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* (натamu: *PLP*), Wien 2001, 21436.

² Јован XI Век (ок. 1225 – март 1297) – константинополски патријарх од 2 јуни 1275 година до 26 декември 1282 година и главен предводник во Византија за обединување на Православната и Римокатоличката црква. Библиографија за Јован Век види во: „Βέκκος Ἰωάννης XI.“ *PLP*, 2548.

негово место бил поставен патријархот Јосиф I³, кој се вратил од прогонство. Така, Андроник II целосно расчистил со латинофилската политика на својот претходник, која довела до јавно манифестирана поделеност во византиското општество⁴.

Во ваквата новонастаната состојба, архиепископот Генадиј ќе се истакне како голем поборник за православната вера и догма. За жал, досега не располагаме со познати изворни податоци за неговиот живот и дејност во периодот пред доаѓањето на Андроник II на престолот. Отсуството на каква било информација за Генадиј од времето на императорот Михаил VIII не ни овозможува да дознаеме какви богословски ставови изразува тој во времето на Лионската унија⁵ и дали воопшто бил активен во богословските дискусии во ова време. Сепак, неговата активност во служба на патријархот Јосиф I по неговото враќање на престолот ја отвора можноста да претпоставиме дека Генадиј и претходно бил негов близок соработник. Освен тоа, врз основа на неговиот текст со антилатинска содржина насловен како *Устав*, можеме да заклучиме дека станува збор за архиепископ со одлично образование и теолошки познавања.

Првото сигурно сведоштво за архиепископот Генадиј го бележиме во изворите за богословските случувања од времето на Андроник II. Имено, Генадиј за првпат го среќаваме во сведоштвата на Пахимер за формалното откажување на Јован Век од своите унијатски ставови⁶. Од овие сведоштва дознаваме дека Генадиј, кој во тоа време сè уште бил монах, ја извршува улогата на гласноговорник на рехабилитираниот патријарх Јосиф I. Во оваа пригода, како што сведочи Пахимер, монахот Генадиј ги изложил православните богословски ставови за да покаже дека Јован Век сериозно се огрешил против евангелието⁷.

³ Јосиф I Константинополски (починал на 23 март 1283 г.) – византиски монах и клирик кој двапати бил вселенски патријарх, од 1266 до 1275 година и од 1282 до својата смрт во 1283 година. Познат е како противник на императорот Михаил VIII и на неговата политика за обединување на Православната и Римокатоличката црква. Поради тоа Јосиф I е познат како исповедник во Православната црква. Библиографија за патријархот Јосиф I види во: „Ἰωσήφ Ι.“ *PLP*, 9072.

⁴ За поделбите во времето на Михаил VIII види: Χρήστος Αραμπατζής, „Εκκλησιαστικο-πολιτικές και θεολογικές διεργασίες στην Κωνσταντινούπολη στον απόηχο της Συνόδου της Λυών (1274-1280)“, *Βυζαντινά* 20/1999, 199–252.

⁵ Лионската унија е унија склучена помеѓу Православната и Римокатоличката црква на Вториот лионски собор (за Римокатоличката црква, вселенски собор) свикан во градот Лион во 1274 г. од папата Григориј X. Georges Goyau, „Second Council of Lyons (1274)“, *The Catholic Encyclopedia*, v. 9, New York 1910, 1221–1223.

⁶ По низа собори предводени од антилатински монаси, Јован, во страв од насилна смрт од рацете на толпата, бил приморан да потпише формално откажување од своите унијатски ставови (во јануари 1283 г.), за кое подоцна рекол дека го потпишал под принуда. Види: Immanuel Bekker, *Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleologis libri tredecim*, II, Bonn 1835, 18–19.

⁷ „ὄθεν καὶ τοῦ ναοῦ πᾶσιν ἐγκεκλεισμένου τῶν ἀρχιερέων προσελθόντων ἐφ’ ᾧ καὶ μαθεῖν ἐπὶ τίσιν αἰτίαις πράττειν ταῦτα, αὐτοὶ τὸν μὲν πατριάρχην προθέντες ἄψυχον οἷον φόρτον, τὸν δὲ μοναχὸν Γεννάδιον προστησάμενοι, τὰ φρίκης ἐκεῖνα πλήρη ἀπελογοῦντο, ὡς παρανεύομηται μὲν σφίσι τὰ μέγιστα, παραβέβασται δὲ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον.“ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, 21.

Новите црковно-политички состојби довеле до сериозни промени во ставовите на многумина клирици, особено во Константинопол. Причината за ова била желбата да се приспособат на новата политика кон Римокатоличката црква. Во овој контекст, како пример ќе го наведеме сведоштвото на Георгиј Пахимер, кој за идниот константинополски патријарх Григориј II⁸, тогаш сè уште познат како Георгиј Кипранин, напишал дека е главен советник на императорот Михаил VIII во обединувањето на Православната и Римокатоличката црква⁹. На споменатиот Георгиј Кипранин му се припишува и составувањето на една повелба – хрисовул за отстапките на Православната црква кон римскиот папа¹⁰. Врз основа на изворите од тој период го бележиме и опортунизмот на членови на патријаршискиот клир, кои со доаѓањето на власт на Андроник II и промената на црковната политика, ја поддржале политиката на новиот император¹¹.

И покрај блискиот контакт и соработката на Георгиј Кипранин со Константин Мелитиниотис¹², како и со другите клирици од опкружувањето на патријархот Јован Век, сепак со доаѓањето на власт на Андроник II и враќањето на патријаршискиот престол на патријархот Јосиф, споменатиот Георгиј Кипранин ќе се јави како предводник во осудувањето на соборениот патријарх Јован Век. Па така, веќе во почетокот на јануари 1283 г., Георгиј Кипранин, заедно со Мануил Максим Оловолос и Теодор Сапонопулос, го среќаваме на дворот на императорот Андроник II, како поборник за новата

⁸ Григориј II Цариградски (1241 – 1290) – константинополски патријарх во периодот меѓу 1283 и 1289 г., родум од Лапитос, Кипар. Библиографија за Георгиј-Григориј Кипранин види во: „Γεώργιος“, *PLP*, 3919.

⁹ „Εἶχε (sc. ὁ βασιλεὺς) γὰρ καὶ τοὺς ὑποβάλλοντας, τοὺς ἀμφὶ τὸν ἀρχιδιάκονον λέγω Μελιτηνιώτην, τοὺς ἀμφὶ τὸν πρωτοαποστολάριον Γεώργιον τὸν Κύπριον καὶ τρίτον, εἰ καὶ μὴ ὄντως ὡς τούτους, ἀλλ’ οὖν ἀφωσιωμένως καὶ ἐπιπολαίως, τὸν ῥήτορα τῆς ἐκκλησίας Ὀλόβωλον“. Albert Failler, *Georges Pachymérès Relations Historiques*, II, Paris 1984-1999, 503–505.

¹⁰ Vitalien Laurent, Jean Darrouzès, *Dossier grec de l'union de Lyon (1273-1277)*, Paris 1976, 22–23 и 315; A. Failler, *Georges Pachymérès...*, II, 505. Види и: Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, München-Berlin 1965, 2002b.

¹¹ Aristides Papadakis, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus*, New York 1983, 34–35; X. Αραμπατζής, „Εκκλησιαστικο-πολιτικές...“, 199–252. Доналд М. Никол го смета Георгиј Кипранин за латинофил кој подоцна го променил ставот. Donald M. Nicol, „The Byzantine reaction to the second Council of Lyons 1274“, *Studies in Church History* 7/1971 113–146.

¹² Константин Мелитиниотис е истакнат црковен писател и силен поддржувач на Лионската унија. Познат е како еден од архиѓаконите на патријархот Јован Век кои биле протерани заедно со него. Библиографија за Константин Мелитиниотис види во: „Μελιτηνιώτης Κωνσταντῖνος“, *PLP*, 17856.

верска политика¹³. Истата година, на иницијатива на императорот Андроник II, а по смртта на Јосиф, за нов константинополски патријарх бил избран токму Георгиј Кипранин, кој го добил името Григориј II. Изборот на Георгиј Кипранин на патријаршискиот престол е квалификуван од страна на Пахимер како компромисно решение¹⁴. Имено, изборот на Георгиј Кипранин за нов константинополски патријарх тој го објаснува како желба на императорот Андроник II да го премости спорот меѓу двете спротивставени страни – арсенити и јосифити, избирајќи личност за која смета дека двете страни немаат негативни предрасуди¹⁵.

Овие црковно-политички прилики во Византиската Империја неминовно нашле свој одраз и влијание и во Охридската архиепископија. Па така, сосема очекувано, кратко по искачувањето на престолот, императорот Андроник II го отстранил од Охридската катедра архиепископот Теодор Керамеас, кој важел за латинофил¹⁶, и на негово место го поставил Генадиј, како „поборник за православието“. Подетално за православните ставови на Генадиј дознаваме од неговата антилатинска творба, за која ќе стане збор подолу во текстот.

Реконструирајќи ја биографијата на архиепископот Генадиј, а поради недостаток од изворни сведоштва, како сè уште отворено прашање го наведуваме она за точниот датум на неговиот избор за нов охридски архиепископ. Она што можеме со сигурност да го тврдиме е дека хиротонијата се случила кратко време по изборот на константинополскиот патријарх Григориј II, односно во втората половина на 1283 г. Во прилог на нашето понудено датирање оди и фактот што во 1284 г. Теодор Керамеас веќе се среќава како поранешен охридски архиепископ¹⁷. Она што е, исто така, особено интересно е што Пахимер, кој важи за автор што внимава на деталите, сепак за изборот на Григориј пишува многу оскудно, единствено велејќи дека: „Генадиј бил изгласан за [катедрата на – заб. В. Н.] Прва Јустинијана и откако го прифатил изборот, останал извесен

¹³ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, III, 35, 13–15. Во рамките на неговото присуство на дворот на Андроник II, А. Пападакис (A. Papadakis, *Crisis in Byzantium...*, 49), како и Албер Фаје (Albert Failler, „La restauration et la chute définitive de Tralles au 13e siècle“, *Revue des études byzantines*, 42/1984, 258–259), го определуваат и пофалното слово кое Георгиј Кипранин го напишал за императорот.

¹⁴ Според Георгиј Кипранин, неговото искачување на патријаршискиот престол не било поради лични амбиции: самиот тој, како во текстот на својата оставка (A. Failler, *Georges Pachymérés...*, II, 9) така и во својата автобиографија (William Lameere, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre de Constantinople (1283-1289)*, Bruxelles–Rome 1937, 187, 25–27), недвосмислено потенцира дека никогаш не се трудел да се искачи на патријаршискиот престол, туку дека бил поставен на него. („πάντα ταῦτα παρὰ προαίρεσιν τὴν αὐτοῦ ἐπράχθη περὶ αὐτὸν“ W. Lameere, *La tradition manuscrite...*, 187, 27–28.)

¹⁵ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, II, 42.12 – 43.3.

¹⁶ „Ὁ δὲ δεσπότης καὶ οἱ σύν αὐτῷ, γυμνοὶ τῶν ἀπάντων ὄντες, παραβαλόντες τῷ Αχριδῶν Κεραμεῖ, θέα ὄντως ἔλθειν καὶ δακρῶν ἄζια, περιστέλλονται τε ὡς εἰκός παρ’ ἐκείνου τοῖς εὐρεθεῖσι καὶ ὡς οἶόν τε θεραπεύονται“ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, II, 433.

¹⁷ Paul Lemerle, André Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou, *Actes de Lavra II. De 1204 à 1328*, Paris 1977, 29.

период [на катедрата – заб. В. Н.], а подоцна дал оставка.“¹⁸

Во контекст на изборот на Генадиј за нов охридски архиепископ, една група истражувачи сметаат дека Генадиј бил само избран, но не бил хиротонисан за охридски архиепископ, титулирајќи се како „προβληθεὶς Βουλγαρίας“ (избран за Бугарија)¹⁹. Тие ја поткрепуваат оваа теза со сведоштвото од едно писмо на монахот Методиј до патријархот Григориј II, во кое Генадиј се именува како „προβληθεὶς Βουλγαρίας“²⁰. Со ова писмо монахот Методиј ги обвинил патријархот Григориј II и понтохераклејскиот митрополит Максим²¹ за недоволна ангажираност и несовесно работење²². Причината, пак, за конфликтот помеѓу Методиј и понтохераклејскиот митрополит треба да му се припише на одлачувањето кое вториот му го наметнал на првиот поради неговата верност на патријархот Јосиф, нешто што не е толку очигледно од писмото²³. Затоа претпоставуваме дека причината за пишување на ова писмо треба да се бара во настаните поврзани со повторното воспоставување на името на патријархот Јосиф I во диптихот на легитимните поранешни патријарси по соборот во Адрамитион во април 1284 г.²⁴ Сепак, со внимателна анализа на писмото забележуваме дека монахот Методиј се навраќа нанзад и зборува за беседата на патријархот при изборот на Генадиј за охридски архиепископ, кој во тоа време, непосредно по изборот и пред хиротонијата, природно е титулиран како „προβληθεὶς Βουλγαρίας“. Од друга страна, сведоштвото на Пахимер кое го наведовме е силен и јасен показател на тоа дека Генадиј го

¹⁸ „Γεννάδιον, ὅς δὴ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ Ἰουστινιανῆ ψηφισθεὶς καὶ τὴν ψῆφον δεξάμενος ἐπίδημησας καὶ ἐγγρονίσας, ἔπειτα παρητέϊτο.“ I. Bekker, *Georgii Pachymeris ...*, 139; PG 144, 155.

¹⁹ Ηλίας Χρυσοστομίδης, *To corpus των επιστολών του Γεωργίου – Γρηγορίου Κυπρίου*, (докторска дисертација), Θεσσαλονίκη 2015, 217, ф. 1013.

²⁰ V. Laurent, J. Darrouzès, *Dossier...*, 523.

²¹ V. Laurent, J. Darrouzès, *Dossier...*, 518–527.

²² Монахот Методиј во своето писмо (V. Laurent, J. Darrouzès, *Dossier...*, 523.23–25) го критикува патријархот на следниот начин: „πλὴν ὅτι σοι καλὸν ἔδοξεν, ἐκείνους μὲν οὕτως ἀπέρρηξας, τίνας δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσεποιήσω καὶ τίσιν αὐτὴν ἐνεπίστευσας;“. Патријархот Григориј II со своето писмо одговара: „Περὶ μὲν τοίνυν τῶν ἀντικρυς εἰς ἡμᾶς φερομένων, ἀπολογίας μοι λόγος οὐδεὶς· ἐχέτωσαν ὡς σὺ γράφεις, ἐχέτωσαν καὶ ὡς ἐτέρως· ἡδὺ σοι εἰς ἀγῶνα ἀποδύσασθαι; ἀποδύου καὶ ἀγωνίζου· ἢ γοῦν ἀέρα δερεῖς καὶ κατησχυμένος ἀπέλθης, ἢ τοὺς καθ’ ὧν ἀγωνίζῃ καταβαλεῖς.“ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου Ἐπιστολαὶ καὶ Μύθοι*, Ἀλεξάνδρεια 1910, 144, 10–15.

²³ За одлачувањето кое му било наложено на монахот Методиј од страна на Максим Понтохераклејски и за настаните поврзани со тоа види: V. Laurent, J. Darrouzès, *Dossier...*, 523–524; Πάρις Γουναρίδης, *Το κίνημα των Αρσενιατών (1261-1310). Ιδεολογικές διαμάχες την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων*, Αθήνα 1999, 152–153.

²⁴ Виталијен Лоран (Vitalien Laurent, *Les registes des actes du patriarchat de Constantinople I 4, Les registes de 1208 a 1309*, Paris 1971, 325) наведува дека понтохераклејскиот митрополит Максим бил единствениот архијереј кој реагирал на рехабилитацијата на патријархот Јосиф. Правилно П. Гунаридис (Γουναρίδης, *Το κίνημα των Αρσενιατών...*, 152–153, ф. 119) смета дека претпоставката е произволна поради недостиг на информации.

прифатил изборот и отишол на својата катедра во Охрид. Оттука сметаме дека не треба да постои дилема околу тоа дали Генадиј бил хиротонисан за охридски архиепископ, и тоа кратко време по изборот на Григориј II за нов константинополски патријарх, односно во втората половина на 1283 г.

Она на што сметаме дека треба да му се посвети повеќе внимание е прашањето до кога Генадиј останал на Охридската катедра. Оттука, внимателно разгледувајќи ги изворите кои можат да понудат одговор на нашето прашање, го наведуваме Томосот на патријархот Григориј II. Станува збор за извонредно важен документ издаден во август 1285 г., во кој е изложено учењето на Православната црква во лицето на Константинополската патријаршија.²⁵ Настаните што следуваат покажуваат дека издавањето на овој томос, всушност, било почетокот на крајот на патријархување на Григориј. Имено, набргу по издавањето на Томосот се појавиле првите реакции за неговата содржина. Па така, првите реакции дошле од страна на дел од патријаршискиот клир, кој одбивал да го прифати текстот²⁶. Имено, хартофилаксот Георгиј Мосхамбар²⁷, кој најпрво го потпишал Томосот и бил соработник на патријархот Григориј II, го сменил ставот и одбил да го прифати Томосот. Тој ваквиот свој став го правдал со аргументацијата дека Григориј II во Томосот употребил неавтентичен цитат од Свети Јован Дамаскин²⁸.

Сведоштво за непријателството и антагонизмот меѓу Григориј II и споменатиот хартофилакс наоѓаме и во едно писмо на патријархот до ефескиот митрополит Јован²⁹. Во контекст на ова, од изворите бележиме дека на страната на Георгиј Мосхамбар, малку пред тоа, застанал и Михаил Ескаматизменос³⁰. Тој го обвинил Григориј II за ерес, користејќи ја истата аргументација, односно оспорувајќи ја автентичноста на Дамаскиновиот цитат во Томосот³¹. Во периодот што следува, настаните добиле на сериозност. Имено, околу Георгиј Мосхамбар и Михаил Ескаматизменос почнале да се собираат и други клирици, како и ерарси, кои во меѓувреме препознале „зловерие“ во Томосот³².

²⁵ За Томосот од Влахерна види: A. Papadakis, *Crisis in Byzantium...*, 79–96. За потпишувањето од страна на патријархот и на другите учесници на Соборот види: Vitalien Laurent, „Les signataires du second synode des Blachernes“, *Echos d'Orient*, 26/1927, 126–150.

²⁶ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, III, viii. 2.

²⁷ За животот и дејноста на Георгиј Мосхамбар види ја соодветната библиографија: „Μοσχάμπαρ Γεώργιος“, *PLP*, 19344.

²⁸ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, III, 101, 30–31.

²⁹ Σ. Εὐστρατιάδου, *Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου...*, 184, 7–16.

³⁰ За Михаил Ескаматизменос види ја соодветната библиографија: „Εσκαματισμένος Μιχαήλ“, *PLP* 6145.

³¹ A. Failler, *Georges Pachymérés...*, III, 133, 2–5, ваквото дејствие на Георгиј Мосхамбар и Михаил Ескаматизменос го припишува на нивната малодушност.

³² Пападакис (Papadakis, *Crisis in Byzantium...*, 106–109) ги именува клириците кои се собрале околу Мосхамбар како „негов круг“ (κύκλον).

Притоа, оваа група ја предводеле митрополитите Теолипт Филадельфиски³³, Даниил Кизикиски (Гликис)³⁴ и Јован Ефески (Хилас)³⁵.

Нови моменти од биографијата на архиепископот Генадиј нуди и едно друго послание забележано со бр. 187 (E 173)³⁶. Станува збор за писмото со кое патријархот Григориј II го известува великиот логотет Теодор Музалон за обвиненијата за хула кои биле упатувани на адреса на патријархот. Во ова писмо патријархот го нарекува великиот логотет првоборец за благочестието и столб на Црквата. Григориј II го известува великиот логотет дека прима обвиненија од страна на злобни луѓе кои во посланието ги именува како „οἰνοπλήκτους“ (пијаници) и признава дека отсекогаш бил цел на злобни и лоши луѓе³⁷. Непријателите на патријархот прибегнувале кон современи богословски трактати и врз основа на тоа го обвинувале патријархот за хула, клеветејќи го насекаде. За соочување со овој проблем, патријархот смета дека треба да свика собрание на истакнати клирици, какви што се Генадиј³⁸, Арсениј³⁹ и патријархот Александриски⁴⁰, како и патријаршискиот клир, со цел да се утврди вистината во Црквата и да се стиши новиот бран против него.

Според мислењето на Лоран, ова послание треба да се датира кон крајот на 1285 г., односно кратко време по потпишувањето на Томосот. Притоа, доколку го прифатиме мислењето на Лоран дека споменатиот, во писмото, Арсениј е, всушност, тогашниот антиохиски патријарх, тогаш посланието со сигурност би требало да биде испратено пред неговата смрт во 1287 г. На мислење сме дека споменувањето на патријархот Јован Век во ова послание, всушност, ги потврдува аргументите дека тоа со сигурност било испратено по осудата на споменатиот и сменет патријарх. Следствено, не постои друга можност освен ова послание да било испратено по потпишувањето на Томосот во летото 1285 г. и со сигурност многу пред 1287 г. Фактот што Григориј ја побарал помошта на Генадиј сведочи за тоа дека тој важел за навистина авторитетен и значаен клирик во своето време, но сведочи и за блискоста на константинополскиот патријарх со охридскиот архиепископ Генадиј. Фактот, пак, дека Генадиј во 1285/1286 г. бил достапен за собор во градот ја отвора можноста непосредно

³³ За Теолипт Филадельфиски види ја соодветната библиографија: „Θεόληπτος“ *PLP* 7509.

³⁴ За Даниил Гликис види ја соодветната библиографија: „Γλυκὸς Δανιήλ“ *PLP* 4263.

³⁵ За ефескиот митрополит Јован Хилас види ја соодветната библиографија: „Χειλᾶς Ἰωάννης“ *PLP* 30764.

³⁶ За ова послание види: V. Laurent, *Les registes...*, no. 1486.

³⁷ Истиот епитет го користи и Свети Василиј Велики во едно послание за Неокесаријците, кои го клеветеле, за разлика од некогаш, кога го почитувале и го фалеле. За ова види: Roy Deferrari, *Saint Basil. The Letters*, London 1986, 154–174 (ep. 204).

³⁸ Станува збор за Генадиј Охридски. Види: Н. Χρυσοστομίδης, *To corpus των επιστολών...*, 217.

³⁹ Како што нагласува В. Лорен (V. Laurent, *Les registes...*, 277), Арсениј треба да се поистовети со антиохискиот патријарх Арсениј. За него види: „Ἀρσένιος“ *PLP* 1425.

⁴⁰ Станува збор за патријархот Атанасиј II Александриски. За него види: „Ἀθανάσιος Β΄“ *PLP* 413.

пред ова послание тој да дал оставка од Охридската катедра и да се повлекол во Константинопол.

Во контекст на овие случувања треба да се постави и антилатинската творба на Генадиј насловена како *Устав на Генадиј, архиепископ на Бугарија, за различни употреби, неоспорен од Божественото писмо – старото и новото, кој ја изобличува и ја соборува латинската вероисповед* (Σύνταγμα Γενναδίου ἀρχιεπίσκοπου Βουλγαρίας ἐκ διαφορῶν χρήσεων ἀναντιρρήτων τῆς θείας Γραφῆς· τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας· ἀνατρέπον καὶ καταβάλλον τὴν λατινικὴν δόξαν)⁴¹, (сл. 1). Внимателно исчитувајќи го текстот, забележуваме дека станува збор за еден вид антологија на некои светоотечки текстови. Врз основа на нив Генадиј ги темели своите православни теолошки ставови за исходење на Светиот Дух само од Отецот наспроти латинското спорно учење за исходење на Светиот Дух од Отецот и од Синот (Filioque)⁴². Тоа што Генадиј во оваа творба непосредно се занимава и со спорната фраза од Свети Јован Дамаскин⁴³, а во одбрана на ставовите на патријархот Григориј, покажува дека настанувањето на творбата треба да се поврзе директно со горенаведените настани и со помошта што Григориј ја побарал од Генадиј. Ваквото мислење би било во согласност и со сведоштвото на Пахимер дека Генадиј останал кратко време на престолот на Охридската архиепископија, што во овој случај би се ограничило од втората половина на 1283 г. до 1285/1286 г., по што се откажал од должноста⁴⁴. Доколку, пак, и по овие настани Генадиј се вратил на Охридската катедра, тогаш таму останал најдоцна до 1289 г., кога во изворите се јавува како поранешен охридски архиепископ⁴⁵.

Друг интересен момент од биографијата на Генадиј податлив за различни толкувања е фактот што изворите молчат за причините поради кои поднел оставка од катедрата на Охридската архиепископија. Според нашето мислење, причините се бурните настани на територијата на Архиепископијата за време на неговото архијерејство во Охрид. Се разбира дека тука ја вбројуваме и крвката и нестабилна византиска власт во овие гранични области на Империјата. Историските прилики, а особено продорите на српскиот крал Милутин длабоко на територијата на византиска Македонија⁴⁶, а со тоа и на

⁴¹ Оваа, досега, непубликувана творба на Генадиј е зачувана во ракопис (Bayerische Staatsbibliothek [натаму: BSB], Cod. Graec. 256) од Баварската национална библиотека во Минхен. Кодексот е датиран во XV век, а е именуван како *Κατὰ λατίνων διάφορα*. Детален опис на овој кодекс види кај: Ignaz Hardt, *Catalogus codicum manuseriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae*, IV, Munich, 1806, 70–90; Konstantinos A. Palaiologos, *Refutation of the Errors of the Latins by Matthaios Blastares* (докторска дисертација), London 2011, 129–141.

⁴² Детали за историјата на проблемот околу Filioque види кај: Edward Siecienski, *The Filioque: History of a Doctrinal Controversy*, Oxford 2010.

⁴³ „τὸ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος.“ BSB Cod. Graec. 256, 2r.

⁴⁴ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, 139.

⁴⁵ *Истото*, 139.

⁴⁶ Ђуро Даничић, *Животи краљева и архиепископа српских написао архиепископ Данило и други*, Загреб 1866, 113.

териториите во составот на дијецезата на Охридската архиепископија, можат да бидат сериозна причина за оставката на Генадиј. Она што е несомнено е дека во периодот што следува Генадиј останал во Константинопол како поранешен охридски архиепископ.

Името на Генадиј повторно го сретнуваме во изворите кои сведочат за изборот на нов константинополски патријарх во 1289 г. Имено, нетрпението на еден дел од клирот на Константинополската патријаршија кон личноста на патријархот Григориј резултирало со конечно негово повлекување од патријаршискиот престол во 1289 г.⁴⁷ На следните патријаршиски избори, како прв и најсериозен кандидат за престолот се јавува токму Генадиј Охридски⁴⁸. И покрај обидите и волјата на императорскиот двор, како што известува Пахимер, Генадиј се откажал од изборот, па така за константинополски патријарх е избран вториот кандидат – Атанасиј I⁴⁹. Преферирањето на Генадиј од страна на императорскиот двор покажува дека Андроник II сметал дека тој ќе биде прифатлива личност за сите спротивставени страни и дека во неговата личност императорот гледа клирик преку кого конечно ќе постигне внатрешно обединување и помирување на византиските црковни фракции – нешто што не било постигнато со патријархот Григориј II. Но, од друга страна, откажувањето на Генадиј од изборот може да се разбере како чин на солидарност со претходниот патријарх Григориј II, со кого, како што видовме, многу веројатно, имал пријателски врски.

Сепак, настаните што следуваат покажуваат дека изборот на Атанасиј на патријаршискиот престол не го дал саканиот резултат. Сите извори, дури и хагиографските, сведочат за непопуларноста на неговото патријархување⁵⁰. Арсенитите му се противеле на Атанасиј затоа што бил јосифит; епископите му се спротивставувале затоа што ги вратил назад на своите катедри⁵¹, а монасите му се противеле поради строгата дисциплина што ја наметнал и

⁴⁷ Види: Н. Хрυσостоμίδης, *To corpus των επιστολών...*, 20–21.

⁴⁸ За ова види ја целосната библиографија: Beck, *Kirche und theologische Literatur...*, 679, ф. 1.

⁴⁹ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, 139; PG 144, 156. За константинополскиот патријарх Атанасиј I види ја соодветната библиографија: „Αθανάσιος Ι“ *PLP* 415.

⁵⁰ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 148–149; Ludwig Schopen, *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I, Bonn 1829, 180–182, 184; Афанасиос Пападопулос-Керамеус, „Жития двух вселенских патриархов XIV века“, *Записки историко-филологического факультета Санкт-Петербургского университета*, 76/1905, 27–28; Athanasios Pantokratorinos, „Calothesi Vita Athanasii“, *Θρακικά*, 13/1940, 90, 94–97.

⁵¹ L. Schopen, *Nicephori Gregorae...*, I, 182. Лорен смета дека неколкумина незадоволни епископи им се придружиле на арсенитите со цел поефикасно да му се спротивстават на Атанасиј. Vitalien Laurent, „Les grandes crises religieuses de Byzance. La fin du schisme arsenite“, *Bulletin de la Section Historique Academie Roumaine*, 26/1945, бр. 2, 242.

затоа што конфискувал монашки средства⁵². Во сплетот негативни околности кои придонесувале за растечкото незадоволство на клирот и дворјаните кон патријархот го вбројуваме и отсуството на императорот Андроник од Константинопол во периодот од 1290 до 1293 година. Имено, императорот важел за негов најсилен поддржувач и токму затоа Атанасиј се надевал дека враќањето на Андроник во престолнината ќе ја смири растечката плима на противењето на неговото патријархување⁵³. Меѓутоа, кога Андроник се вратил во Константинопол во јуни 1293 г., веќе било премногу доцна⁵⁴. Антагонизмот кон Атанасиј се зголемил до тој степен што во октомври тој конечно бил принуден да поднесе оставка⁵⁵.

Во контекст на нашиот предмет на интерес – реконструкција на помалку познатите моменти од животот на архиепископот Генадиј – го бележиме пишувањето на Пахимер, кој го споменува токму Генадиј Охридски како главен протагонист во убедувањето на Андроник II за потребата од отстранување на Атанасиј од патријаршкиот престол во 1293 г.⁵⁶ Во контекст на нашето тврдење е и содржината на писмото бр. 2 од 1297 г. од кореспонденцијата на Атанасиј со императорот Андроник II.⁵⁷ Во него патријархот се жали поименично на три личности кои го иницирале неговото симнување од престолот во 1293 г.: „духовникот на императорот⁵⁸, Генадиј и Селиотис“⁵⁹.

По оставката на Атанасиј I во 1293 г., Генадиј повторно се јавува како еден од можните кандидати за нов константинополски патријарх⁶⁰. Токму ова е причина за некои истражувачи оваа амбиција на Генадиј за патријаршкиот

⁵² I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 148–149. Без сомнение, Атанасиј конфискувал монашки фондови за добра цел – за помагање на сиромашните. За време на своето второ патријархување, тој го охрабрил императорот да ги конфискува манастирското и црковното земјиште за помагање на војската. *Истото*, 388–390.

⁵³ Тоа го соопштува самиот во своето писмо бр. 115: Alice-Mary Talbot, *The Correspondence of Athanasius I, Patriarch of Constantinople Letters to the Emperor Andronicus II, Members of the Imperial Family, and Officials*, Washington 1975, 296, 19–24.

⁵⁴ Според информациите што ги дава Пахимер, Андроник се вратил во Константинопол на 28 јуни. I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 165.

⁵⁵ Види писма бр. 111 и 115: A. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I...*, 280–285 и 300–302, 108–111.

⁵⁶ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 167.

⁵⁷ A. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I...*, 6–8, 33–41.

⁵⁸ Единствената личност која може да се препознае како духовник на императорот во 1293 г. е Јован Козма од Созопол, кој во 1294 година станал патријарх на Цариград. Тој бил духовник на императорот некаде пред 1293 година. I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 183.

⁵⁹ Селиотис треба да се поистовети со Силеотис, за кого Пахимер известува дека заедно со Генадиј агитирал за симнување на Атанасиј во 1293 г. Ле Киен тврди дека бил наречен Силеотис, бидејќи бил епископ на Силион во Памфилија (Le Quien, *Oriens Christianus*, I, Paris 1740, 1020), но тој, всушност, бил обичен монах; можеби го стекнал името затоа што неговото семејство дошло од Силион.

⁶⁰ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 184.

престол да ја протолкуваат како главен мотив за присилувањето на Атанасиј да даде оставка⁶¹. Меѓутоа, ние сепак сметаме дека треба внимателно да се исчитуваат изворните сведоштва за овие настани и да не се носат избрзани заклучоци. Имено, доколку се обрати внимание на зборовите што ги користи Пахимер, се забележува дека и во оваа пригода Генадиј бил принудуван да ја прифати улогата на кандидат за испразнетиот патријаршки стол, која тој, сепак, ја одбил⁶². Токму затоа сметаме дека многу поверојатна причина за судирот на Генадиј и Атанасиј е можноста Генадиј да бил во онаа група архиереи кои Атанасиј ги принудувал да се вратат на своите катедри, во случајов во Охрид, па токму тоа да довело до незадоволство кај него и до желба за промена на патријархот. Оваа теза ја поткрепуваме со сведоштвото од истото писмо на патријархот до императорот Андроник II, во кое тој нагласува дека би им простил на архиереите само доколку се вратат назад на своите катедри⁶³. Ваквото наше размислување е и во контекст на констатацијата на Иван Снегаров, кој смета дека Генадиј го доживувал престојот во Охрид како заточеништво во туѓа земја. Според него, тоа била основната причина поради која Генадиј останал само кратко време на столицата на Охридската архиепископија⁶⁴. По овие настани патријархот Атанасиј I бил принуден да се повлече во манастир и бил наследен од благородниот и едноставен монах, Јован Козма од Созопол (1294 – 1303)⁶⁵.

Активноста на Генадиј при симнувањето на патријархот Атанасиј I и неговото повторно јавување како кандидат за константинополски патријарх се неговите последни споменувања во изворите. Останува непознато кога и каде се упокоил. Може само да се претпостави дека тоа се случило во Константинопол на крајот од XIII или во почетокот на XIV век, но отсуството на каква било информација за неговата возраст го отежнува прецизното датирање на неговата смрт. Како негов наследник на Охридската катедра се јавува архиепископот Макариј⁶⁶, кого го среќаваме најрано во 1295 г. на натпис во храмот „Богородица Перивлепта“ во Охрид.

⁶¹ A. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I...*, 309.

⁶² I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 184.

⁶³ A. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I...*, 8–10, 70–74.

⁶⁴ Иван Снегаров, *История на Охридската архиепископија*, I, София 1924, 212.

⁶⁵ I. Bekker, *Georgii Pachymeris...*, II, 185.

⁶⁶ Види: И. Снегаров, *История...*, 212.